

СЕРТИФІКАЦІЯ ПРОДУКЦІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

CERTIFICATION OF PRODUCTS AS A MEANS OF INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

УДК 339.137.24

<https://doi.org/10.32843/bses.65-10>**Ковшова І.О.**

д.е.н., професор,
професор кафедри маркетингу
та управління бізнесом
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

Нестеров Є.А.

студент
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

Kovshova Iryna

National University
of Kyiv-Mohyla Academy

Niesterov Yevhenii

National University
of Kyiv-Mohyla Academy

Метою статті є дослідження процесу сертифікації продукції як одного із засобів забезпечення конкурентоспроможності сучасного підприємства, що стимулює менеджмент задовольняти вимоги споживачів і розширювати ринки збуту. Установлено, що різні учасники процесу сертифікації розуміють його по-різному: менеджмент підприємств вважає, що це процедура документального засвідчення відповідності продукції чи процесів установленим нормативним вимогам; сертифікаційний орган – що це діяльність із проведення експертизи та видачі сертифікатів за умови відповідності. На основі проведеного дослідження систематизовано конститутивні атрибути сертифікації продукції як засобу підвищення конкурентоспроможності підприємства та сформульовано визначення поняття «сертифікація». Авторами висунуто гіпотезу щодо наявності зв'язку між сертифікацією і конкурентоспроможністю. Перспективою подальших досліджень є проведення експерименту для підтвердження впливу сертифікації продукції і бізнес-процесів на підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: сертифікація, продукція, конкурентоспроможність, підприємство, менеджмент, конкурентна перевага.

Целью статьи является исследование процесса сертификации продукции как одного

из средств обеспечения конкурентоспособности современного предприятия, стимулирующего менеджмент удовлетворять требования потребителей и расширять рынки сбыта. Установлено, что различные участники процесса сертификации понимают его по-разному: менеджмент предприятий считает, что это процедура документального удостоверения соответствия продукции или процессов установленным нормативным требованиям; сертификационный орган – что это деятельность по проведению экспертизы и выдаче сертификатов при условии соответствия. На основе проведенного исследования систематизированы конститутивные атрибуты сертификации продукции как средства повышения конкурентоспособности предприятия и сформулировано определенное понятие «сертификация». Авторами выдвинута гипотеза о наличии связи между сертификацией и конкурентоспособностью. Перспективой дальнейших исследований является проведение эксперимента для подтверждения фактов влияния сертификации продукции и бизнес-процессов на повышение конкурентоспособности предприятия.

Ключевые слова: сертификация, продукция, конкурентоспособность, предприятие, менеджмент, конкурентное преимущество.

The purpose of the scientific article is to study the process of certification of products as one of the means of ensuring the competitiveness of a modern enterprise, stimulating management to meet the requirements of consumers and expand sales markets. It was found that different participants in the certification process understand it differently: enterprise management believes that this is a procedure for documentary certification of the conformity of products or processes to the established regulatory requirements; the certification body considers this to be an examination and certification activity subject to compliance. On the basis of the research carried out, the constitutive attributes of product certification as a means of increasing the competitiveness of an enterprise have been systematized and the definition of the concept of "certification" has been formulated. The authors put forward a number of hypotheses: certification is a means of increasing the competitiveness of an enterprise as a result of demonstrating the ability of an enterprise to meet generally accepted requirements for representatives of a certain sphere or industry; competitiveness depends on the availability of certified specialists with a certain level of qualifications working at the enterprise and qualitatively improve internal processes; continuous cyclical certification affects the competitiveness of the enterprise in the future. Prospects for further research are to conduct an experiment to confirm the facts of the impact of product certification and business processes on increasing the competitiveness of the enterprise. The authors also noted that certification should not be confused with attestation. Certification assumes a completely independent and principled assessment, carried out by employees of certification bodies who have no connection with the enterprise. Among other things, the authors came to the conclusion that one of the advantages of product certification is their personal interest in confirming their own professionalism, and, consequently, obtaining opportunities for future career growth. Also, one of the considered hypotheses proves that there is an evolution of the enterprise, as a result of periodic changes and additions to the existing norms and standards of certification.

Key words: certification, products, competitiveness, enterprise, management, competitive advantage.

Постановка проблеми. У сучасних конкурентних умовах, зокрема зумовлених обмеженнями підприємницької діяльності через пандемію як в Україні так і у світі, проблема збалансування внутрішніх можливостей підприємства відповідно до змін у зовнішнього середовища набуває надзвичайної актуальності й є основним чинником виживання у конкурентній боротьбі. Це зумовлює зміну певних стереотипів господарювання внаслідок появи та впровадження комплексної системи менеджменту, що забезпечує управ-

ління стратегічними можливостями того чи іншого підприємства.

Сучасна ринкова економіка висуває принципово нові вимоги до якості продукції, що безпосередньо впливає на рівень конкурентоспроможності та дає змогу підприємству зайняти стійке положення на ринку товарів чи послуг. Конкурентоспроможність пов'язана з дією декількох десятків чинників, серед яких виділимо два основних: рівень ціни та якість продукції. Причому останній поступово виходить на перше місце, а управління

якістю стає однією з ключових функцій корпоративного та проєктного менеджменту і водночас основним засобом підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Конкурентне середовище представлене значною кількістю підприємств, що прагнуть зміцнити своє економічне становище, пропонуючи кращі продукти чи умови продажу, й у такий спосіб досягти переваг на ринку. Сьогодні найскладнішим завданням менеджменту підприємств є розроблення конкретних напрямів підвищення конкурентних переваг у галузевому контексті, зокрема з використанням механізму сертифікації продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аспектам впливу сертифікації на конкурентоспроможність підприємства приділено увагу у роботах таких науковців, як: А.О. Болотніков [4], А.В. Драбаніч [12], Ю.В. Димов [5], Н. Зильник [9], Т.М. Кравцова [15], М.А. Котляр [6], Л.В. Лосюк [11; 20], Л.І. Сопільник [3], Н.Г. Салухіна [2], В.Г. Топольник [6], М.І. Шаповал [1], В.С. Щербина [16], О.М. Язвінська [2] тощо.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження процесу сертифікації продукції як одного із засобів забезпечення конкурентоспроможності сучасного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сертифікація відповідності є дією, що засвідчує сертифікатом чи певним знаком відповідність продукції (товару, послуги чи роботи) конкретному стандарту чи нормативно-технічному документу.

Основними цілями сертифікації товарів, послуг і робіт є: запобігання реалізації продукції, небезпечної для життя, здоров'я, майна громадян і навколишнього природного середовища; сприяння споживачам у виборі продукції; створення умов для участі суб'єктів господарювання у міжнародному економічному, науково-технічному співробітництві та міжнародній торгівлі.

В Україні сертифікація продукції поділяється на обов'язкову (проводять акредитовані лабораторії) і добровільну (самосертифікація, сертифікація третьою стороною). Обов'язкова сертифікація передбачає відповідність вимогам нормативних документів виготовленої продукції, а також перевірку та випробування її для визначення наявних характеристик із подальшим технічним наглядом [3, с. 47]. Вона здійснюється у межах державної системи управління суб'єктами господарювання з метою визначення відповідності продукції вимогам стандартів. Також обов'язкова сертифікація продукції щодо безпечності та екологічності проводиться з метою виходу на міжнародний ринок. Добровільна сертифікація здійснюється відповідно до порядку, визначеному договором між заявником (підприємством) і виконавцем (органом сертифікації), та спрямована на забезпечення прав споживачів і підтримку авторитету підпри-

ємства. У цьому разі заявник самостійно визначає показники для підтвердження відповідності продукції вимогам стандартів. Орган сертифікації чи лабораторія проводять компетентну оцінку продукції та за наявності позитивного результату оформляють сертифікат відповідності й реєструють у реєстрі системи сертифікації.

Кожна система сертифікації містить власні правила, процедури та положення, що мають гарантувати достовірність сертифікату та охопити всі аспекти виробництва, контролю і забезпечення якості продукції. Іншими словами, сертифікат підтверджує відповідність продукції підприємства встановленим технологічним, метрологічним, нормативно-технічним і правовим вимогам.

Відповідно, сертифікат гарантує, що: 1) технологічний процес виготовлення продукції витриманий у встановлених межах і матеріали відповідають заданим вимогам; 2) вимірювальні прилади і засоби повністю відповідають метрологічним характеристикам і заданим вимогам, що забезпечує достовірність усіх вимірювань і досліджень якості продукції на всіх етапах її створення; 3) продукція відповідає конкретним нормативно-технічним документам (стандартам чи технічним умовам); 4) усі вимоги і норми, зафіксовані у стандарті або технічних умовах, забезпечуються у виробництві та перевіряються стандартними методами контролю якості.

В Україні формується Державна система сертифікації продукції, принципи та правила побудови якої відповідають міжнародним засадам, а діяльність регламентована національними нормативними документами. До правових аспектів сертифікації належать питання поширення відповідальності за спостереженням правил процедури системи сертифікації в частині порядку атестації й підтвердження органів і служб, що здійснюють нагляд за сертифікацією і проводять дослідження продукції та контроль її якості під час виробництва, приймання і транспортування.

Сьогодні сертифікація стає одним із важливих механізмів управління якістю, що дає змогу об'єктивно оцінити продукцію та бізнес-процеси, надати споживачу підтвердження її безпеки, здійснити контроль на відповідність вимогам екологічної чистоти і підвищити конкурентоспроможність підприємства.

Теоретики і практики різних галузей під поняттям «сертифікація» розуміють:

1) підтвердження відповідності якісних характеристик тому рівню, який вимагається стандартом якості [13, с. 570];

2) процедуру, згідно з якою уповноважений орган документально засвідчує відповідність продукції, фахівців, систем якості, систем управління тощо законодавчо встановленим вимогам [7, с. 679];

3) комплекс дій, виконуючи які уповноважений державний орган перевіряє і засвідчує відповідність будь-якої продукції вимогам нормативних документів [8, с. 300];

4) процедуру, за допомогою якої третя сторона письмово посвідчує, що продукція або послуга відповідає встановленим вимогам [14, с. 156];

5) визнаний у світі спосіб незалежної оцінки відповідності продукції, процесів і послуг установами вимогам [12, с. 77];

6) діяльність щодо підтвердження відповідності продукції встановленим вимогам [15, с. 47];

7) підтвердження відповідності якості продукції та послуг вимогам стандартів, що здійснюється з метою запобігання наданню послуг та реалізації продукції, небезпечних для життя, здоров'я та майна громадян і довкілля, сприяння споживачеві у виборі продукції, створення умов для участі суб'єктів господарювання у міжнародному економічному, науково-технічному співробітництві та міжнародній торгівлі [16, с. 37];

8) один із найважливіших механізмів управління якістю продукції, який виходячи з об'єктивної оцінки третьої сторони може надати для споживача не лише підтвердження про її придатність та якість, а й безпеку, екологічність і конкурентоздатність [1, с. 79];

9) дія, що підтверджує за допомогою знаку або сертифіката відповідність виробу вимогам, певним стандартам чи технічним умовам [11, с. 2].

Колектив авторів Великого енциклопедичного юридичного словника поняття «сертифікація» розглядає у широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні сертифікація – діяльність державних компетентних органів, організацій, установ та їхніх посадових осіб, яка пов'язана з видачею і отриманням юридичною або фізичною особою відповідного сертифіката. У вузькому значенні сертифікація – підтвердження відповідності якісних характеристик продукції визначеним вимогам (нормативам) або рівню, встановленому стандартами [10, с. 810].

На думку А. Болотнікова, сертифікація продукції є комплексом процедурних заходів, які повинні здійснюватися послідовно та систематично, опираючись на власні правила та процеси управління, і мають підтверджувати відповідність одиниць продукції визначеним вимогам та технічним умовам, що зазначені у стандартах. Дані процедури мають гарантувати якісні параметри продукції завдяки контрольним випробуванням та надавати сертифікати на підтвердження [4, с. 76]. В. Топольник і В. Котляр як доповнення стверджують, що сертифікація здійснюється за визначеними процедурними правилами й є єдиним достовірним доказом відповідності продукції якісним параметрам [6, с. 101].

За визначенням, прийнятим Європейським економічним комітетом ООН, під сертифікацією

розуміють дію, де за допомогою сертифіката чи знаку відповідності відбувається підтвердження відповідності виробу або послуги певним стандартам чи технічним умовам [18, с. 258–259]. Отже, виходячи з визначень міжнародних організацій сертифікація – визнаний у світі засіб незалежної оцінки відповідності продукції, процесів і послуг установами вимогам [2, с. 132].

Проаналізувавши різні підходи до розуміння поняття «сертифікація», сформуємо основні ознаки сертифікації продукції як засобу підвищення конкурентоспроможності підприємства (рис. 1).

Ураховуючи вище зазначене, різні учасники процесу сертифікації розуміють поняття по-різному. Менеджмент підприємств вважає, що це процедура документального засвідчення відповідності продукції чи процесів на основі існуючих систем якості, що здійснюється визнаним в установленому порядку сертифікаційним органом і з дотриманням установлених законодавством вимог стосовно запобігання небезпечних для життя, здоров'я та майна громадян і навколишнього довкілля надзвичайних подій техногенного характеру. Водночас сертифікаційний орган під сертифікацією розуміє проведення експертизи та підтвердження характеристик та якостей продукції, послуг та процесів, атестацію виробництва на підприємствах, що виготовляють продукцію, надають послуги, виконують роботи та здійснюють технологічні процеси [20, с. 536].

Підсумовуючи вищезазначене, можемо констатувати, що сертифікація є ефективним засобом підвищення конкурентоспроможності підприємства, що широко застосовується у світовій практиці і дає змогу (на основі дослідження продукції у спеціалізованих лабораторіях чи центрах) забезпечити захист прав споживачів, надавши їм достовірну та об'єктивну інформацію про властивості продукції, характеристики й відповідність стандартам.

Конкурентоспроможність підприємства залежить від багатьох чинників (споживчих властивостей товарів і послуг, міри маркетингової підтримки, характеристик цільових ринків тощо), значна кількість яких зазвичай звужується до концентрації уваги на так званих конкурентних перевагах, тобто ексклюзивних цінностях, які вигідно диференціюють підприємство.

Конкурентні переваги бувають зовнішніми і внутрішніми. Базисом конкурентоспроможності є внутрішні переваги: рівень затрат, продуктивність праці, організація процесів, система менеджменту тощо. Водночас зовнішні конкурентні переваги орієнтують менеджмент підприємств на цілеспрямоване задоволення потреб конкретної групи споживачів чи соціуму в цілому. Зазначені чинники настільки вагомими, своєрідними та специфічними, що

Рис. 1. Конститутивні атрибути сертифікації продукції як засобу забезпечення конкурентоспроможності підприємства

Джерело: авторська розробка

неможливо запропонувати єдину методику збирання, обробки і систематизації даних для прийняття ефективних управлінських рішень.

Уважаємо, що між сертифікацією і конкурентоспроможністю існує певний зв'язок, на підтвердження чого нами висунуто декілька гіпотез:

- сертифікація є засобом підвищення конкурентоспроможності підприємства внаслідок демонстрації здатності підприємства відповідати загальноприйнятим вимогам, пред'явленим представникам певної сфери чи галузі;

- конкурентоспроможність залежить від наявності сертифікованих фахівців із певним рівнем кваліфікації, які працюють на підприємстві і здатні якісно поліпшити внутрішні процеси;

- постійна циклічна сертифікація впливає на конкурентоздатність підприємства у перспективі.

Стосовно першої гіпотези зауважимо, що обов'язкова сертифікація є процесом перевірки відповідності продукції вимогам нормативних документів, закріплених законодавством України. На жаль, унаслідок можливої невідповідності норм якості вітчизняного законодавства міжнародним стандартам обов'язкова сертифікація іноді може відкривати підприємству лише внутрішній простір для розвитку. У такому разі підприємство має два варіанти для підвищення конкурентоспроможності: отримати міжнародну сертифікацію якості (ISO) або здійснити добровільну сертифікацію для підвищення авторитету всередині країни. Таким чином, сертифікація стає не лише обов'язковим елементом ефективного збуту продукції на українському ринку, а й потужним засобом підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Друга гіпотеза стосується сертифікації персоналу, тобто процедури підтвердження відповідності, за допомогою якої незалежний акредитований орган із сертифікації персоналу в письмовій формі надає висновок про відповідність співробітників підприємства професійним стандартам (кваліфікаційним вимогам). Зауважимо, що сертифікацію не можна плутати з атестацією. Сертифікація передбачає абсолютно незалежне та принципове оцінювання, що здійснюється працівниками сертифікаційних органів, які не мають зв'язків із підприємством. Водночас атестація є більш суб'єктивною оцінкою внаслідок наявності зв'язків між атестованими співробітниками і членами комісії, до складу якої зазвичай входять керівники різних підрозділів підприємства.

Додатковою перевагою сертифікації співробітників є особиста зацікавленість самих працівників, які офіційно підтверджують власний професіоналізм і отримують можливості для кар'єрного зростання, підвищення заробітної плати, збільшення авторитету в колективі. Усе це посилює довіру та повагу між менеджментом підприємства і співробітниками та підвищує конкурентоспроможність не тільки підприємства, а і його працівників.

Третя гіпотеза стосується циклічності сертифікації і свідчить про постійний розвиток та еволюцію підприємства внаслідок періодичних змін норм та стандартів якості. Це залежить від менеджменту, який має розуміти необхідність постійної підтримки конкурентоспроможності підприємства і не допустити краху організації через недостатню відповідність стандартам якості.

Висновки з проведеного дослідження. Сертифікація є ефективним правовим засобом підвищення конкурентоспроможності підприємства, що стимулює менеджмент задовольняти вимоги споживачів стосовно якості продукції з одночасним підвищенням організаційно-технічного рівня виробництва для випуску високоякісної продукції та розширенням ринків збуту.

Різні учасники процесу сертифікації розуміють його по-різному: менеджмент підприємств вважає, що це процедура документального засвідчення відповідності продукції чи процесів встановленим нормативним вимогам; сертифікаційний орган – що це діяльність із проведення експертизи та видачі сертифікатів за умови відповідності.

На основі проведеного дослідження систематизовано конститутивні атрибути сертифікації продукції як засобу підвищення конкурентоспроможності підприємства, сформульовано загальне визначення сертифікації та висунуто гіпотезу щодо наявності зв'язку між сертифікацією і конкурентоспроможністю. Перспективою подальших досліджень є проведення експерименту для підтвердження фактів впливу сертифікації продукції і бізнес-процесів на підвищення конкурентоспроможності підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шаповал М.І. Основи стандартизації, управління якістю і сертифікації : підручник ; 3-є вид., перероб. і доп. Київ : Європ. ун-т, 2001. 174 с.
2. Салухіна Н.Г., Язвінська О.М. Стандартизація та сертифікація товарів і послуг : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 336 с.
3. Сопільник Л.І. Стандартизація, якість продукції, метрологія, сертифікація в системі адміністративного права : навчальний посібник. Львів : Львівський університет бізнесу та права, 2011. 124 с.
4. Болотніков А.О. Стандартизація та сертифікація товарів і послуг : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2005. 144 с.
5. Димов Ю.В. Метрологія, стандартизація і сертифікація : учебник для вузов ; 2-е изд. Москва : Питер, 2004. 432 с.
6. Топольник В.Г., Котляр М.А. Метрологія, стандартизація, сертифікація і управління якістю : навчальний посібник. Львів : Магнолія – 2006, 2009. 212 с.
7. Загородній А.С. Фінансово-економічний словник ; 3-є вид., доп. та перероб. Львів : Львівська політехніка, 2011. 844 с.
8. Сучасна правова енциклопедія / О.В. Зайчук та ін. ; за заг. ред. О.В. Зайчука ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 384 с.
9. Зильник Н. Некоторые вопросы правового обеспечения сертификации. *Legea și viața. Publicație științifico-practică*. 2014. № 6/2(270). С. 59–62.
10. Великий енциклопедичний юридичний словник / ред. Ю.С. Шемшученко. Київ : Юридична думка, 2007. 992 с.

11. Лосюк Л.В. Адміністративно-правові засади сертифікації в Україні. *Право і Безпека*. 2011. № 3(40). URL: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011_3/PB-3/PB-3_31.pdf.

12. Драбаніч А.В. Розвиток та удосконалення системи сертифікації продукції як інструменту управління якістю на підприємстві. *Регіональна бізнес-економіка та управління*. 2013. № 2. С. 76–80.

13. Большой юридический энциклопедический словарь. Москва : Книжный мир, 2004. 720 с.

14. Большой словарь официальных юридических терминов. Москва : Экономика, 2001. 647 с.

15. Кравцова Т.М. Правові форми державного регулювання у сфері підприємницької діяльності. *Право України*. 2003. № 12. С. 45–47.

16. Щербина В.С. Господарське право : підручник ; 3-є вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 656 с.

17. Хозяйственное право : учебник. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 912 с.

18. Основы стандартизации : учебное пособие. Москва : Изд-во стандартов, 1986. 327 с.

19. Підприємницьке право України : підручник / О.М. Бандурка та ін. Харків : Еспада, 2000. 480 с.

20. Лосюк Л.В. Загальні аспекти законодавчого регулювання сертифікації в Україні. *Форум права*. 2011. № 2. С. 535–538.

21. Зайчук В. Управління якістю освіти як складова державної освітньої політики. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 1. С. 56–78.

REFERENCES:

1. Shapoval M.I. (2001) *Osnovy standartyzaciyi, upravlinnya yakisty i sertyfikaciyi* [Fundamentals of standardization, quality management and certification]. Kyiv: Publishing House of Europe. (in Ukrainian)
2. Salukhina N.G., Yazvinskaya O.M. (2010) *Standartyzaciya ta sertyfikaciya tovariv i poslug* [Standardization and certification of goods and services]. Kyiv: Center for Educational Literature. (in Ukrainian)
3. Sopilnyk L.I. (2011) *Standartyzaciya, yakist produkciyi, metrologiya, sertyfikaciya v systemi administratyvnogo prava* [Standardization, product quality, metrology, certification in the system of administrative law]. Lviv: Lviv University of Business and Law. (in Ukrainian)
4. Bolotnikov A.A. (2005) *Standartyzaciya ta sertyfikaciya tovariv i poslug* [Standardization and certification of goods and services]. Kyiv: MAUP. (in Ukrainian)
5. Dimov Y.V. (2004) *Metrologiya, standartizatsiya i sertifikatsiya* [Metrology, standardization and certification]. Moscow: Peter. (in Russian)
6. Topolnyk V.G., Kotlyar MA. (2009) *Metrologiya, standartyzaciya, sertyfikaciya i upravlinnya yakisty* [Metrology, standardization, certification and quality management]. Lviv: Magnolia. (in Ukrainian)
7. Zagorodniy A.S. (2011) *Finansovo-ekonomichnyj slovnyk* [Financial and economic dictionary]. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House. (in Ukrainian)
8. Zaychuk O.V. (ed.) (2010) *Suchasna pravova encyklopediya* [Modern legal encyclopedia]. Kyiv: Yuricom Inter. (in Ukrainian)

9. Zilnik N. (2014) Nekotorye voprosy pravovogo obespecheniya sertyfikatsyy [Some questions of legal certification certification]. *Legea și viața. Publicație științifico-practică*, vol. 6/2, no. 270, pp. 59–62.
10. Shemshuchenko Y.S. (ed.) (2007) Velykyj encyklopedychnyj yurydychnyj slovnyk [Large encyclopedic legal dictionary]. NAS of Ukraine, Institute of State and Law. Kyiv: Yuridichna dumka. (in Ukrainian)
11. Losyuk L.V. (2011) Administratyvno-pravovi zasady sertyfikatsiyi v Ukrayini. *Pravo i Bezpeka. Naukovyj zhurnal*, vol. 3 no. 40. Available at: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011_3/PB-3/PB-3_31.pdf (accessed 13 May 2021).
12. Drabanich A.V. (2013) Rozvytok ta udoskonalennya system sertyfikatsiyi produktsiyi yak instrumentu upravlinnya yakystyu na pidpryyemstvi. *Regionalna biznes-ekonomika ta upravlinnya*, no. 2, pp. 76–80.
13. Book World (2004) Bol'shoy entsiklopedicheskiy slovar [Big legal encyclopedic dictionary]. Moscow: Book World. (in Russian)
14. Economics (2001) Bol'shoy slovar' ofitsial'nykh yuridicheskikh terminov [Big dictionary of official legal terms]. Moscow: Economics. (in Russian)
15. Kravtsova T.M. (2003) Pravovi form derzhavnogo reguluyvannya v sferi pidpryyemnyczkoyi diyalnosti [Legal forms of state regulation in the field of entrepreneurial activity]. *Law of Ukraine*, no. 12. pp. 45–47.
16. Shcherbina B.S. (2008) Gospodarske pravo [Economic law]. Kyiv: Jurinkom Inter. (in Ukrainian)
17. Yurinkom Inter (2002) Khozyaystvennoe pravo [Commercial law]. Kyiv: Yurinkom Inter. (in Russian)
18. Publishing house of standards (1986) Osnovy standartyzatsyy [Fundamentals of standardization]. Moscow: Publishing house of standards. (in Russian)
19. Bandurka O.M., Hetmanets O.P., Zadykhailo D.V., Kroitor V.A., Chernyshov S.I., Levkov V.M., Samoilenko V.M., Sytnyk O.M., Slipchenko S.I. (2000) Pidpryyemnyczke pravo Ukrayiny [Business law of Ukraine: textbook for higher school of Education of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. Kharkiv: Espada. (in Ukrainian)
20. Losyuk L.V. (2011) Zagalni aspekti zakonodavchogo reguluyvannya sertyfikatsiyi v Ukrayini. *Forum prava*, no. 2, pp. 535–538.
21. Zaychuk V. (2009) Upravlinnya yakystyu osvity yak skladova derzhavnoyi osvithnoyi polityky [Management of education quality as a component of state educational policy]. *Pedagogy and psychology*, no. 1, pp. 56–78.